

TOMASZ GRAFF

KARIERA, POCHODZENIE SPOŁECZNE I WYKSZTAŁCENIE EPISKOPATU METROPOLII LWOWSKIEJ (DO 1412 ROKU HALICKIEJ) W PIERWSZEJ POŁOWIE XV WIEKU

Nie wszyscy członkowie episkopatu łańciskiego archidiecezji lwowskiej (od 1375 do 1412 roku halickiej¹) sprawujący swój urząd w pierwszej połowie XV wieku są dobrze znani historykom. Dzieje się tak ze względu na różne ilości źródeł odnoszących się do konkretnych hierarchów. Stosunkowo dobrze poznano dotychczas biografie metropolitów lwowskich, jak również ordynariuszy przemyskich i chełmskiego Jana Biskupca. Niewiele jednak wiemy o duchownych kamienieckich, łuckich i włodzimierskich, kijowskich oraz sereckich. W niniejszej pracy zajmiemy się karierą kościelną i świecką przed objęciem biskupstwa, pochodzeniem oraz wykształceniem tych hierarchów, których siedziby znajdowały się w granicach Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego, a zatem z wyłączeniem ordynariuszy lennei od 1387 roku Mołdawii. Grupa ta nie doczekała się dotychczas osobnego, zbiorczego opracowania pod tym kątem, stąd wiele danych dotyczących kariery i dróg awansu musimy czerpać z informacji rozproszonych w źródłach oraz w literaturze przedmiotu. Nawet rzetelne skądinąd opracowanie J. Wiesiołowskiego, które miało ambicje objąć swoim zakresem cały episkopat Polski w XV wieku, faktycznie nic nie mówi o wielu mniej znanych biskupach metropolii lwowskiej (halickiej) żyjących w tym okresie². Postaramy się zatem choć częściowo tę lukę wypełnić i przedstawić osoby wszystkich ordynariuszy w pierwszej połowie XV wieku. Ze względu jednak na obiektywne ograniczenia, zajmiemy się tylko rudymentami, czyli wyświetleniem podstawowych faktów z życia interesujących nas hierarchów, dotyczących ich kariery, pochodzenia i wykształcenia, zapowiadając zarazem wyjaśnienie bardziej szczegółowych kwestii w przygotowywanej obszernej monografii. Tym samym pragniemy podkreślić, że niniejsza analiza jest zaledwie szkicowym omówieniem przedstawionego w tytule problemu.

¹ Bulle w sprawie utworzenia metropolii halickiej w 1375 roku zob.: *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*, t. 1–2, ed. A. Theiner, Romae 1860–1861, t. 1, nr 963–964; w sprawie przeniesienia metropolii do Lwowa: ibidem, t. 2, nr 8; *Bullarium Poloniae*, t. 3, ed. I. Sułkowska-Kuraszowa, S. Kuraś, H. Wajs, Rzym–Lublin 1988 (dalej: BP), nr 1398; por. W. Abraham, *Powstanie organizacji Kościoła Łacińskiego na Rusi*, t. 1, Lwów 1904, s. 296 i n.

² J. Wiesiołowski, *Episkopat polski XV w. jako grupa społeczna* [w:] *Spoleczeństwo Polski średnio-wiecznej*, t. 4, Warszawa 1990, s. 236–295.

I

W pierwszej połowie XV wieku przeanalizowaliśmy pochodzenie, wykształcenie oraz kariery czterech metropolitów: dwóch halickich i dwóch lwowskich. Byli to arcybiskupi haliacy: Jakub Strepa (1391–1409)³ i Mikołaj Trąba (1410–1412)⁴, oraz lwowscy: Jan Rzeszowski (1412–1436)⁵ i Jan Odrowąż (1437–1450)⁶.

1) Urodzony około 1340 roku* arcybiskup halicki Jakub Strepa szlachcic, herbu Strzemię, zanim objął metropolię, był franciszkaninem, gwardianem klasztoru we Lwowie, a także znanym organizatorem misji franciszkańskich na Rusi. Nie ma jednak świadectwa, że był członkiem jakiegokolwiek kapituły na terenie monarchii jagiellońskiej, gdyż całą wcześniejszą karierę kościelną związał z zakonem braci mniejszych. Nie wiemy też nic o jego domniemanym wykształceniu uniwersyteckim. Zmarł w 1409 roku. Dopiero jego następcą 2) Mikołaj Trąba, urodzony około 1358 roku, ostatni arcybiskup halicki, miał za sobą bogatą karierę kościelną, zanim otrzymał to zaszczytne stanowisko. Był synem księdza Jakuba, scholastyka i oficjała sandomierskiego, adoptowanym przez nobilitowanego ze stanu mieszczańskiego szlachcica Wilhelma, sołtysa z Okaliny, rządcę dóbr królewskich w ziemi sandomierskiej i krakowskiej, herbu Trąba. Mikołaj już w 1390 roku był prezentowany na altarię Wniebowzięcia NMP w katedrze krakowskiej, później został kanonikiem sandomierskim, kanonikiem w kolegiacie głuzyńskiej i w kościele św. Jerzego na Wawelu. Był także plebanem w Nowym Mieście Korczynie, altarystą w katedrze krakowskiej Wniebowzięcia NMP, od 1400 roku kanonikiem krakowskim, trzy lata później prepozytem kolegiaty św. Floriana na Kleparzu, następnie kanonikiem św. Jerzego na zamku gnieźnieńskim i kanonikiem kaliskim. Ostatnimi jego prebendami był kanonikat gnieźnieński (1405) i kruszwicki

³ W. Abraham, *Jakub Strepa arcybiskup halicki*, Kraków 1908; T.M. Trajdos, *Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława II Jagielly*, t. 1, Wrocław 1983, s. 140 i n. W 1790 roku Jakub Strepa został beatyfikowany przez papieża Piusa VI, por. *Hagiografia polska. Słownik bibliograficzny*, red. R. Gustaw, t. 1, Poznań 1971, s. 523–535; W. Neuhoff, *Postać i działalność bł. Jakuba arcybiskupa halicko-lwowskiego*, „Acta Universitatis Wroclaviensis” (H), 1993, z. 106, s. 137–145; M. Zahajkiewicz, *Błogosławiony Jakub*, „Studia Lubaczoviensia”, 1: 1983, s. 165–173; idem, *Encyklopedia katolicka*, t. 7, kol. 712.

⁴ S.M. Kuczyński, *Mikołaj Trąba*, PSB, t. 21, s. 97–99; T. Silnicki, *Arcybiskup Mikołaj Trąba*, Warszawa 1954; J. Krzyżaniakowa, *Trąba Mikołaj*, WSB, s. 768–769; idem, *Początki kariery Mikołaja Trąby*, „Roczniki Historyczne”, R. 35: 1969, s. 125–135; J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy*, t. 2, Poznań 1888, s. 1–75; T.M. Trajdos, *Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy...*, s. 180, 217, 228, 252; J. Wiesiołowski, op.cit., Aneks, s. 264–265; J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska Władysława Jagielly*, cz. 2, Poznań 1979, s. 39–43; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie i ich funkcja w państwie polskim za Andegawenów i pierwszych Jagiellonów: 1370–1444*, Warszawa 1977, s. 264–266, nr 143.

⁵ J. Kurtyka, *Rzeszowski Jan*, PSB, t. 34, s. 62–70; idem, „*Senex ambulans*” arcybiskup lwowski Jan Rzeszowski (1345/46–1436), „*Nasza Przeszłość*”, t. 77: 1992, s. 57–101; T.M. Trajdos, *Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy...*, s. 79, 211 i n.; J. Wiesiołowski, op.cit., Aneks, s. 284–285.

⁶ F. Kiryk, *Odrowąż Jan*, PSB, t. 23, s. 547–59; J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska...*, s. 90–92; J. Wiesiołowski, op.cit., Aneks, s. 284–285; K. Górski, *Ród Odrowążów w wiekach średnich*, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego”, t. 8: 1928, s. 30, 60, 81.

* Uwaga: daty urodzenia podajemy tylko w tym wypadku, jeżeli istnieją jakiekolwiek przesłanki to umożliwiające. Jeśli przy danym biskupie nie umieszciliśmy daty urodzenia, to wtedy uważamy, iż jej ustalenie, nawet w przybliżeniu, jest niemożliwe.

(przed 1410). Niewiele wiadomo o jego wykształceniu uniwersyteckim, ale z pewnością musiał być odpowiednio wykształcony, skoro był jednym z najważniejszych pracowników kancelarii królewskiej: w 1390 roku objął stanowisko notariusza królewskiego, a następnie był protonotariuszem i kanclerzem kujawskim (1402), a w latach 1403–1412 podkanclerzym królestwa, czynnie działającym w dyplomacji królewskiej. Trąba, pierwszy polski prymas, jako jedyny z metropolitów Halicza i Lwowa został przeniesiony do Gniezna i tym samym awansował dalej, gdyż arcybiskupi gnieźnieńscy byli najważniejszymi dostojnikami kościelnymi w Polsce i zawsze w radzie królewskiej zajmowali pierwsze miejsce, czego odzwierciedleniem są listy świadków na dokumentach. Dodajmy, że arcybiskupom Halicza i Lwowa jako metropolitom przysługiwało formalnie miejsce drugie przy monarsze, choć faktycznie ich pozycja w państwie znacznie ustępowała biskupom krakowskim, a nierzadko i wrocławskim oraz poznańskim.

Następcą zmarłego w 1422 roku na arcybiskupstwie gnieźnieńskim Mikołaja był od 1412 roku **3) Jan Rzeszowski**, który urodził się około 1346 roku. Był pierwszym arcybiskupem lwowskim i również miał za sobą znaczącą karierę kościelną, jednak już nie tak bogatą jak Trąba. Był szlachcicem herbu Półkozic, synem Jana Pakosławica, rycerza i dyplomaty. Rzeszowski posiadał wykształcenie uniwersyteckie, skoro już w 1363 roku studiował prawo kanoniczne w Padwie, a w 1405 roku był rektorem Wszechnicy Krakowskiej. W 1363 roku uzyskał rezerwację na kanonie: krakowską i płocką. W tym samym roku był też archidiakonem opolskim (do 1368). W 1368 roku był już prepozytem kolegiaty św. Michała na Wawelu, ale w sprawie tej prebendy jeszcze kilka lat później prowadził spór. Kanonikiem krakowskim został dopiero w 1373 roku i przez kolejne dziesięciolecia nie zdobywał już żadnych prebend. W 1411 roku został wikariuszem generalnym *in spiritualibus et temporalibus* biskupa krakowskiego. Zanim został arcybiskupem, udzielał się w służbie królewskiej, m.in. w rozmowach z Krzyżakami w 1404 roku. Zmarł w 1436 roku, w wieku około 90 lat. Po jego śmierci arcybiskupem lwowskim został **4) Jan Odrowąż (Sprowski)**, urodzony około 1390 roku, szlachcic herbu Odrowąż, syn Dobiesława podkomorzego ruskiego. O wykształceniu uniwersyteckim Jana nic nie wiadomo. Jako jedyny był wcześniej członkiem lwowskiej kapituły, która jednak swój szybszy rozwój zanotowała dopiero w czasach Jana Rzeszowskiego. W 1421 roku był dziekanem lwowskim i zarazem kanonikiem kruszwickim. W 1434 roku został kanonikiem krakowskim, a przed 1437 rokiem był prepozytem lwowskim. Wcześniej działał też w służbie królewskiej, gdyż od około 1423 roku był notariuszem i sekretarzem królewskim. Zmarł w 1450 roku.

Po przeanalizowaniu szczebli kariery wymienionych arcybiskupów, nasuwa się pierwszy, oczywisty wniosek: wszyscy, wliczając w to adoptowanego Trąbę, byli szlachcicami. Tylko Jakub Strepa nie posiadał przed objęciem arcybiskupstwa żadnych prebend. Natomiast jego trzech następcy byli posiadaczami mniej lub bardziej licznych beneficjów. Największą liczbę beneficjów z tej trójki zgromadził Mikołaj Trąba. Należy zauważyć, iż zarówno Trąba, Rzeszowski, jak i Sprowski byli wcześniej kanonikami krakowskimi. Innym ważnym elementem kariery arcybiskupów lwowskich (halickich) były ich wcześniejsze zasługi w służbie królewskiej, przy czym potężną sprężyną awansu była z pewnością praca w kancelarii monarszej. Niemniej tylko Jan Rzeszowski mógł legitymować się wykształceniem uniwersyteckim, zatem do objęcia urzędu metropolity nie było ono niezbędne. Nie wykluczamy jednak jakichś wcześniejszych kontaktów pozostałych arcybiskupów z uniwersytetami, w każdym razie ich praca

u boku króla, zwłaszcza w kancelarii, musiała mieć jakieś wcześniejsze solidne podstawy w wykształceniu. Z wyjątkiem późniejszego prymasa Mikołaja Trąby dla arcybiskupów lwowskich (halickich) osiągnięcie tego urzędu było szczytem awansu kościelnego, oznaczającego formalnie, jak już nadmieniliśmy, drugą pozycję w polskim Kościele.

II

Najważniejszymi sufraganami arcybiskupów lwowskich (halickich) byli biskupi przemyscy, rządzący diecezją bogatszą i w związku z tym płacący wyższą takse niż ich metropolici. W pierwszej połowie XV wieku ordynariuszami przemyskimi byli: Maciej (1392–1420)⁷, Jan (Janusz) Śledź z Lubienia (1420–1435)⁸ i Piotr Chrzastowski (1436–1452)⁹. Pierwszy z nich, **1**) Maciej urodzony około 1353 roku, był mieszczaninem. Posiadał gruntowne wykształcenie uniwersyteckie. W 1373 roku był bakałarzem, w 1377 magistrem artium, a w 1387 roku osiągnął licencjat dekretów Uniwersytetu Praskiego. Przed uzyskaniem biskupstwa od 1389 roku był plebanem w Korczyniu, a już 2 lata później kanonikiem gnieźnieńskim. W tym okresie był też protonotariuszem królewskim (1387–1391) i kanclerzem króla (królowej) Jadwigi (1391–1393). Zmarł w 1420 roku. Jego następcą **2**) Jan (Janusz) Śledź z Lubienia, urodzony około 1375 roku, szlachcic herbu Doliwa, również mógł pochwalić się wykształceniem uniwersyteckim. Od 1387 roku studiował w Padwie, gdzie w 1395 roku zdobył doktorat dekretów. Był największym zbieraczem beneficjów spośród omawianych biskupów przemyskich. Już w 1391 roku był prezentowany przez monarchę na prebendę św. Floriana w Krakowie, następnie był plebanem św. Mikołaja na Wesołej, kanonikiem kolegiaty św. Jerzego w Gnieźnie (1398), archidiaconem zawichojskim (do 1405), kanonikiem poznańskim (1408), plebanem św. Szczepana w Krakowie (1408), plebanem w Kłodawie (1417), altarystą św. Piotra w katedrze poznańskiej (przed 1420) oraz kanonikiem gnieźnieńskim i przemyskim (1420). Był zatem członkiem kapituły przemyskiej przed swoim wyborem na urząd biskupa. W służbie królewskiej był dworzaniem, dyplomata, magistrem kapelli i od 1402 roku pisarzem. Zmarł w 1435 roku. Z kolei **3**) Piotr Chrzastowski, urodzony około 1387 roku, szlachcic herbu Kościeszka, syn Imrama, także miał styczność z uniwersytetem, choć w odróżnieniu od swoich poprzedników edukację zakończył tylko jako student wydziału artium Uniwersytetu

⁷ A. Strzelecka, *Maciej*, PSB, t. 19, s. 9–10; W. Sarna, *Biskupi przemyscy obrządku łacińskiego*, cz. 1, Przemyśl 1903, s. 31–40; F. Pawłowski, *Series et gesta episcoporum premisliensum*, Kraków 1870, s. 73–86; T.M. Trajdos, *Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy...*, s. 16, 139 i n.; J. Krzyżaniakowa, op.cit., s. 21–23; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie...*, s. 232–233, nr 75; J. Wiesiołowski, op.cit., Aneks, s. 280–281.

⁸ W. Sarna, op.cit., s. 41–44; F. Pawłowski, *Series et gesta episcoporum premisliensum*, s. 87–98; T.M. Trajdos, *Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy...*, s. 139 i n.; J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska...*, s. 43–45; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie...*, s. 228–229, nr 67; J. Wiesiołowski, op.cit., Aneks, s. 280–283.

⁹ J. Kwolek, *Chrzastowski Piotr*, PSB, t. 3, s. 473–474; W. Sarna, op.cit., s. 44–48; F. Pawłowski, *Series et gesta episcoporum premisliensum*, s. 99–112; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie...*, s. 203–204, nr 18; J. Wiesiołowski, op.cit., Aneks, s. 282–283.

w Krakowie, gdzie jest poświadczony w 1402 roku. Przed otrzymaniem sakry biskupiej był scholastykiem kieleckim (1426), kanonikiem krakowskim (1429) oraz prepozytem kolegiaty św. Floriana (1430). Działał również w służbie królewskiej, jako dyplomata i od około 1428 roku jako notariusz. Zmarł w 1452 roku.

Wszyscy trzej biskupi przemyscy przed uzyskaniem katedry posiadali liczne beneficja w najważniejszych kapitułach polskich, jednak tylko Jan (Janusz) Śledź z Lubienia był członkiem miejscowej kapituły. Byli oni o wiele lepiej wykształceni od swoich metropolitów, każdy z nich mógł pochwalić się wykształceniem uniwersyteckim. Bycie mieszczaninem nie przeszkadzało w objęciu biskupstwa przemyskiego, skoro udało się to Maciejowi. Ważnym elementem kariery tych biskupów była ich służba w kancelarii królewskiej, co w znacznej mierze wpłynęło na ich awans. Biskupstwo przemyskie było jednak ich ostatnim szczeblem kariery kościelnej, ponieważ żaden z nich nie awansował na bardziej znaczącą katedrę w państwie.

III

Z kolei na biskupstwie chełmskim na początku XV wieku spotykamy 1) Stefana ze Lwowa (1380–1406)¹⁰, urodzonego około połowy XIV wieku, prawdopodobnie mieszczanina pochodzenia niemieckiego¹¹. Musiał być człowiekiem wykształconym, skoro był wcześniej dominikańskim wikariuszem zakonu we Lwowie, synem Szymona. Mimo że starał się u Jagiełły o uposażenie biskupstwa, faktycznie nigdy nie sprawował osobistych rządów w diecezji, gdyż był biskupem pomocniczym wrocławskim i poznańskim¹². Po jego śmierci w 1406 roku, biskupstwo przez 11 lat wakowało. Jego następcą był 2) dominikanin Jan Biskupiec (1417–1452)¹³, urodzony około 1377 roku, faktycznie pierwszy biskup chełmski rezydujący w swojej diecezji. Stało się to możliwe dzięki Władysławowi Jagielle, który 16 sierpnia 1417 roku w Korczynie wystawił

¹⁰ K.R. Prokop, *Biskupi pomocniczy w diecezjach polskich w dobie przedtrydenckiej*, Kraków 2002, s. 297–299. Autor niesłusznie w sposób jednoznaczny odrzuca opinię innych historyków o śmierci Stefana w 1406 roku i twierdzi za P. Czaplewskim, jakoby Stefan żył jeszcze po 1406 i umarł dopiero w 1416 roku. Jego wnioskowanie oparte jest na słabych przesłankach (P. Czaplewski, *Tytułarny episkopat w Polsce średniowiecznej*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego”, t. 40: 1913 [druk 1914]; t. 43: 1916, s. 109–110; *Scriptores Rerum Prussicarum*, t. 3, ed. T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke, Leipzig 1866, s. 363) i nie bierze pod uwagę faktu, że w źródle dla nas najbardziej wiarygodnym, czyli w akcie unii horodelskiej z 1413 roku, wyraźnie zaznaczono, że diecezja chełmska wakuje, zob. *Akta unii Polski z Litwą 1385–1791*, wyd. S. Kutrzeba, W. Semkowicz, Kraków 1932, nr 51; *Volumina Legum*, t. 1, ed. J. Ohryzko, Petersburg 1859, s. 29–32; J. Długosz, *Annales*, XI, Varsaviae, 2000, s. 15–21.

¹¹ J. Fijałek, *Biskupstwa wołyńskie Polski i Litwy w swoich początkach w XIV/XV*, „Sprawozdanie z czynności i posiedzeń AU w Krakowie”, t. XVI, 1911, nr 4, s. 11–13.

¹² Jest świadkiem 29 sierpnia 1406 roku na akcie biskupa wrocławskiego Jana w Sobkowie, a 18 września 1406 roku Jakub Stropa występuje jako administrator diecezji chełmskiej, zob.: *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 5, wyd. F. Piekosiński, Poznań 1908, nr 102.

¹³ K. Piotrowicz, *Biskupiec Jan*, PSB, t. 2, s. 110–111; J. Fijałek, *Dwaj dominikanie krakowscy: Jan Biskupiec i Jan Falkenberg*, Lwów 1925; J. Sawicki, *Jan Biskupiec biskup chełmski (1377–1452). Szkic biograficzny*, „Nasza Przeszłość”, t. 4: 1948, s. 103–124; L. Bieńkowski, *Działalność organizacyjna biskupa Jana Biskupca w diecezji chełmskiej 1417–1452*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 7: 1958, z. 2, s. 187–255; T.M. Trajdos, *Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy...*, s. 56, 69, 79, 153 i n.

akt fundacyjny biskupstwa¹⁴. Biskupiec pochodził z mieszczańskiej rodziny Biskupów, ale został nobilitowany i pieczętował się herbem Cholewa. Był człowiekiem znanym ze swego wykształcenia, od 1406 roku lektorem teologii, wpisanym też na Uniwersytet Krakowski w 1407 roku, i dominikańskim doktorem teologii w 1410 roku. Zanim został biskupem chełmskim, sprawował ważne funkcje w zakonie, gdyż w 1406 roku został przeorem konwentu krakowskich dominikanów, a w latach 1411–1417 był prowincjałem polskiej prowincji dominikańskiej. Jako zaufany doradca Jagiełły, często uczestniczył w działaniach polskiej dyplomacji, sprawował również funkcję nadwornego kaznodziei i spowiednika monarchy.

Obaj biskupi chełmscy byli zatem dominikanami, pochodzenia mieszczańskiego, znanymi z dobrego, dominikańskiego wykształcenia. Nie sprawowali przed objęciem urzędu żadnej funkcji w którejś z polsko-litewskich kapituł. Nie mieli żadnej prebendy. Nie przeszkodziło im to w awansie na biskupstwo chełmskie, które właśnie w okresie rządów Jana Biskupca przestało być diecezją na papierze i nabrało konkretnego wymiaru i znaczenia.

IV

Kolejni na liście biskupi kamienieccy faktycznie nie posiadali własnej katedry i kapituły, stąd nie rezydowali oni we własnej diecezji. Byli to kolejno Aleksander (przed 1406–ok. 1409)¹⁵, Andrzej (1411–1413)¹⁶, Zbigniew z Łapanowa (1413–1427)¹⁷ i Paweł z Bojańczyca (1428–1453)¹⁸. Niewiele wiadomo o pochodzeniu społecznym Aleksandra i Andrzeja. **1)** Aleksander przed objęciem urzędu był najprawdopodobniej plebanem kamienieckim, natomiast po jego śmierci, która miała miejsce przed 1411

¹⁴ W. Abraham, *Akt fundacyjny króla Władysława Jagiełły dla biskupstwa chełmskiego*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 32: 1918, s. 473–477.

¹⁵ W. Abraham, *Aleksander*, PSB, t. 1, s. 66; idem, *Założenie biskupstwa łacińskiego w Kamieńcu Podolskim* [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu 250-tej rocznicy założenia Uniwersytetu Lwowskiego przez króla Jana Kazimierza r. 1661*, t. 1, Kraków 1911, s. 25; T.M. Trajdos, *Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy...*, s. 136, 145, 157, 222; idem, *Kościół katolicki na Podolu (1340–1434)* [w:] *Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu*, t. 1, pod red. F. Kiryka, Kraków 2000, s. 146–148.

¹⁶ W. Abraham, *Andrzej*, PSB, t. 1, s. 103; idem, *Założenie biskupstwa łacińskiego w Kamieńcu Podolskim*, s. 25–26; T.M. Trajdos, *Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy...*, s. 145, 156–157; idem, *Kościół katolicki na Podolu (1340–1434)* [w:] *Kamieniec Podolski...*, s. 148.

¹⁷ W. Abraham, *Założenie biskupstwa łacińskiego w Kamieńcu Podolskim*, s. 27–28; P. Czaplewski, op.cit., cz. 2, s. 81–83; T.M. Trajdos, *Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy...*, s. 155–158, 161–162, 251; idem, *Kościół katolicki na Podolu (1340–1434)* [w:] *Kamieniec Podolski...*, s. 148–149; *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 3, red. F. Sikora, Kraków 2003, z. 4, s. 812–813. Por. K.R. Prokop, *Biskupi pomocniczy w diecezjach polskich w dobie przedtrydenckiej*, s. 345–348 [bez nowych ustaleń].

¹⁸ M. Michalewicz, *Paweł z Bojańczyca*, PSB, t. 25, s. 375–376; *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, opr. J. Laberschek, Z. Leszczyńska-Skrętowa, F. Sikora, J. Wiśniewski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1980–1986, cz. 1, s. 177; J. Wiesiołowski, op.cit., s. 286–287; W. Abraham, *Założenie biskupstwa łacińskiego w Kamieńcu Podolskim*, s. 28–30; T.M. Trajdos, *Kościół katolicki na Podolu (1340–1434)* [w:] *Kamieniec Podolski...*, s. 150–153.

rokiem, biskupstwo objął 2) Andrzej, który przed majem 1398 roku był plebanem kolegiaty kaliskiej. Znany jest w źródłach także w latach 1399–1400 jako członek sądu królewskiego. Zmarł w 1413 roku. Więcej informacji posiadamy już o 3) Zbigniewie z Łapanowa, szlachcicu herbu Drużyna, synu Zbigniewa z Łapanowa, łowczego krakowskiego. Co prawda, podobnie jak w przypadku poprzedników, nic nie wiadomo o jego ewentualnym wykształceniu uniwersyteckim, to z pewnością można stwierdzić, że przed uzyskaniem biskupstwa kamienieckiego był tytularnym biskupem laodycejskim 1395–1413, przed 1405 rokiem działającym przypuszczalnie jako biskup pomocniczy Piotra Wysza, ordynariusza krakowskiego. W 1405 roku znany był również jako biskup pomocniczy i gubernator arcybiskupa halickiego Jakuba Strepy. Dodajmy, że w 1402 roku był także plebanem w Gdowie. Po jego śmierci w 1427 roku, jego następcą został 4) Paweł z Bojańczyca, urodzony około 1380 roku, szlachcic bądź osoba pochodzenia plebejskiego, syn Mikołaja. Najprawdopodobniej wpisał się na studia uniwersyteckie w Krakowie w 1400 roku. Przed objęciem biskupstwa był kanonikiem wileńskim i prepozytem szpitala Św. Ducha w Wilnie. Znany był jako dyplomata, sekretarz i kapelan Wielkiego Księcia litewskiego Witolda, zmarł w 1453 roku. Notabene Witold był najważniejszą siłą sprawczą awansu na biskupstwo kamienieckie wszystkich czterech badanych biskupów.

Z wymienionych biskupów kamienieckich, zatem tylko ostatni, Paweł, miał przed otrzymaniem sakry biskupiej miejsce w innej kapitule i tylko on najprawdopodobniej był człowiekiem, który bliżej zetknął się z wykształceniem uniwersyteckim. Pozostali biskupi posiadali mniej znaczące, pojedyncze prebendy. Niemniej należy zwrócić uwagę na przypadek Zbigniewa, który jako jedyny w momencie objęcia biskupstwa kamienieckiego był wcześniej biskupem, gdyż jest poświadczony jako tytulariusz laodycejski. Tylko on z pewnością był szlachcicem, natomiast pochodzenie pozostałych biskupów jest mniej znane, choć Paweł był albo szlachcicem, albo plebejem, a Andrzej możliwe, iż był mieszczaninem z Bazylei.

V

Do kolejnej grupy zaliczamy trzech biskupów: łuckiego Świętosława (1404–po 1409)¹⁹, włodzimierskiego Grzegorza Buczkowskiego (1400–ok. 1424)²⁰ oraz Andrze-

¹⁹ W. Abraham, *Z dziejów dawnego biskupstwa łacińskiego w Łucku*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 51: 1937, z. 1–2, s. 143–144; T.M. Trajdos, *Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy...*, s. 78 i n. [liczne błędy]; I. Wysokiński, *Kościół łaciński na ziemiach ruskich Korony i Litwy w początkach panowania Jagiellonów*, „Przegląd Historyczny”, t. 76: 1985, z. 3, s. 551; J. Fijałek, *Biskupstwa wołyńskie Polski i Litwy w swych początkach*, „Sprawozdanie Akademii Umiejętności, Wydz. Hist.-Filoz., za kwiecień 1911”, Kraków 1912, s. 20–21; por. K.R. Prokop, *Biskupi pomocniczy w diecezjach polskich w dobie przedtrydenckiej*, s. 340–341; idem, *Sylwetki biskupów łuckich*, Biały Dunajec–Ostróg 2001, s. 27–29 [bez nowych ustaleń].

²⁰ W. Abraham, *Buczkowski Grzegorz*, PSB, t. 3, s. 86–87; idem, *Z dziejów dawnego biskupstwa łacińskiego w Łucku*, s. 143–146; idem, *Udział Polski w soborze pizańskim 1409*, „Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział Historyczno-Filozoficzny”, t. 47: 1905, s. 148–149; idem, *Jakób Strepa...*, s. 56 i n.; J. Fijałek, op.cit., s. 11, 19–21; por. T.M. Trajdos, *Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy...*, s. 77 i n.; K.R. Prokop, *Sylwetki...*, s. 22–26.

ja z Płońska (1425–ok. 1459)²¹, pierwszego biskupa łuckiego po przeniesieniu siedziby katedralnej z Włodzimierza do Łucka. Niewiele wiadomo o pochodzeniu społecznym i wykształceniu **1**) Świętosława, choć prawdopodobnie był Czechem, synem Jarosława. W 1392 roku został poświęcony jako kapelan papieski, a przed 1404 rokiem był kapłanem krakowskiego zakonu karmelitów. Zmarł po roku 1409. Kolejny biskup, skonfliktowany z biskupem łuckim Świętosławem i popierany przez Witolda ordynariusz włodzimierski **2**) Grzegorz Buczkowski, niewiadomego pochodzenia, był przed objęciem diecezji przeorem dominikańskim w Łucku i kapłanem papieskim w 1391 roku. Znany był jako dyplomata w służbie Wielkiego Księcia. Zmarł około 1424 roku. Z kolei **3**) Andrzej z Płońska, najprawdopodobniej mieszczanin, syn Stanisława, przed objęciem katedry był duchownym diecezji płockiej, działał zapewne też w służbie Witolda i króla polskiego. Zmarł około 1459 roku.

W odniesieniu do trzech wyżej wymienionych biskupów, można tylko stwierdzić, że znamy przypuszczalne pochodzenie społeczne jedynie Andrzeja z Płońska. Niewiele wiemy też o wykształceniu tych biskupów, choć dwaj pierwsi jako członkowie zakonu karmelitów i dominikanów z pewnością posiadali gruntowne wykształcenie zakonne. Ich awans był związany z poparciem dworu królewskiego (Świętosław) oraz Witolda (Grzegorz i Andrzej z Płońska). Żaden z nich przed objęciem biskupstwa nie posiadał miejsca w jakiegokolwiek kapitule i tylko Andrzej z Płońska był wśród nich świeckim duchownym.

VI

Ostatnią przez nas analizowaną grupę stanowią biskupi kijowscy: Borzysław (przed 1405–ok. 1406)²², Filip (ok. 1406–ok. 1410)²³, Michał Trestka (1410–1429)²⁴, Stanisław z Budzowa (1430)²⁵, Stanisław (1431–ok. 1434), Mikołaj (początek lat 40.– przed kwietniem 1448)²⁶ oraz Klemens z Wydawy (1449–1473)²⁷. Dodajmy, że za W. Abra-

²¹ W. Abraham, *Andrzej*, PSB, t. 1, s. 106; idem, *Z dziejów dawnego biskupstwa łacińskiego w Łucku*, s. 146; J. Wiesiołowski, op.cit., Aneks, s. 294–295; por. T.M. Trajdos, *Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy...*, s. 80, 86 i n.; K.R. Prokop, *Sylwetki...*, s. 29–33.

²² W. Abraham, *Uzupełniony katalog dawnych łacińskich biskupów kijowskich*, „Collectanea Theologica”, 18, 1937, s. 415, 423; por. K.R. Prokop, *Biskupi kijowscy obrządku łacińskiego XIV–XVIII w. Szkice biograficzne*, Biały Dunajec–Ostróg 2003, s. 20–21 [bez aparatu naukowego].

²³ W. Abraham, *Uzupełniony katalog...*, s. 415, 423; por. K.R. Prokop, *Biskupi pomocniczy...*, s. 211–212 (z błędnym założeniem, że można utożsamiać Filipa z innym biskupem kijowskim o tym samym imieniu występującym w źródle z 1383 roku. Inną fałszywą supozycją, jest stwierdzenie, jakoby w kancelarii papieża pizańskiego Jana XXIII przy udzielaniu prowizji Michałowi Trestce ignorowano pontyfikat Borzysława, znanego z 1405 roku, gdyż miał on prowizję rzymskiego papieża. Prokop myli się, gdyż pizańscy papieże nie negowali prowizji papieża rzymskich sprzed 1409 roku); por. idem, *Biskupi kijowscy...*, s. 19–20.

²⁴ Z. Mazur, *Michał Trestka*, PSB, t. 20, s. 617–618; W. Abraham, *Uzupełniony katalog...*, s. 415, 423; por. K.R. Prokop, *Biskupi kijowscy...*, s. 21–23.

²⁵ M. Wilamowski, *Stanisław z Budzowa*, PSB, t. 42, s. 22–23; W. Abraham, *Uzupełniony katalog...*, s. 415–416, 423; por. K.R. Prokop, *Biskupi kijowscy...*, s. 23–24.

²⁶ W. Abraham, *Uzupełniony katalog...*, s. 416, 423; por. K.R. Prokop, *Biskupi kijowscy...*, s. 25–26. Mikołaj został biskupem po 17 lipca 1439 roku, gdyż pod tą datą relacja bazylejska informuje o wakansie w Kijowie, zob.: BP, t. 5, nr 1535.

²⁷ W. Abraham, *Uzupełniony katalog...*, s. 416–417, 423; M.R. Górniak, *Encyklopedia katolicka*, t. 8, kol. 1425; por. K.R. Prokop, *Biskupi kijowscy...*, s. 26–29.

hamem odrzucamy istnienie niejakiego Franciszka, zapewne przez pomyłkę wpisanego w aktach kurialnych pod rokiem 1430²⁸. Nic nie wiadomo o pochodzeniu społecznym **1) Borzysława** i **2) Filipa**. Wiadomo natomiast, że ten pierwszy był benedyktynem, opatem w Starych Trokach, zmarłym około 1406 roku, natomiast Filip został poświadczony w źródłach jako dominikanin, faktyczny sufragan płocki. Zatem można stwierdzić, że obaj odebrali przypuszczalnie solidne wykształcenie zakonne. Następcą zmarłego około 1410 roku Filipa, również dominikanin **3) Michał Trestka**, był najprawdopodobniej pochodzenia szlacheckiego. O jego wykształceniu możemy powiedzieć tyle, co w przypadku poprzedników, jednak wiadomo, że przed objęciem biskupstwa był penitencjarzem papieskim (1399?), jak również misjonarzem, m.in. na Rusi z ramienia dworu polskiego. Zmarł w 1429 roku. Jego sukcesor **4) Stanisław z Budzowa** również był prawdopodobnie szlachcicem, być może herbu Pilawa, synem Mikołaja. Przed objęciem biskupstwa znany był jako prezbiter Kościoła gnieźnieńskiego. Niewiele zatem da się powiedzieć o jego wykształceniu. Zmarł około 1430 roku. Kolejny biskup kijowski **5) Stanisław**, nieznanego pochodzenia i wykształcenia, był synem Marcina, rektorem kościoła parafialnego Bożego Ciała w Braclawiu. Zmarł przed 5 października 1434 roku, skoro pod tą datą jest wymieniany już jako nieżyjący²⁹. Natomiast najmniej znany z całej grupy **6) Mikołaj** nie dostarcza nam o swoim pochodzeniu, wykształceniu i o wcześniejszych stopniach kariery kościelnej żadnej informacji. Zmarł około 1448 roku, z pewnością przed 27 kwietnia tego roku, gdyż tylko do niego należy odnosić zapiskę pod tą datą, gdzie czytamy o *beate memorie* biskupie kijowskim, nieznanym z imienia, konsekrowanym przez arcybiskupa lwowskiego Jana Odrowąza w dobie schizmy bazylejskiej³⁰. Dopiero o jego sukcesorze **7) Klemensie z Wydawy** posiadamy więcej informacji. Klemens był przypuszczalnie pochodzenia plebejskiego (wg Długosza: *obscuri et plebei generis*)³¹, prawdopodobnie synem Stanisława. Możliwe, że posiadał wykształcenie uniwersyteckie zdobyte w Krakowie, skoro zachowały się wpisy dwóch osób o tym samym imieniu i pochodzeniu z Wydawy pod datami: 1433 i 1436³². Z kolei z listu Mikołaja V do kardynała Zbigniewa Oleśnickiego znane jest określenie, gdzie papież użył w stosunku do Klemensa słów: *litterarum sciencia*. Nie wiadomo nic o jego wcześniejszej karierze kościelnej, natomiast z pewnością biskupem został z polecenia króla Kazimierza Jagiellończyka. Zmarł w 1473 roku³³.

Grupa biskupów kijowskich jest zatem najmniej znaną spośród wszystkich przez nas omawianych. Niewiele wiemy o ich pochodzeniu i wykształceniu. Z wyjątkiem Stanisława, rektora braclawskiego, właściwie nie posiadali wcześniej żadnych prebend pomniejszych i tych kapitulnych. Ewentualność posiadania jakiejś prebendy teoretycznie można by przyjąć tylko w odniesieniu do Stanisława z Budzowa, księdza gnieźnieńskiego, jednak takie przypuszczenie nie jest oparte na żadnych źródłach. Ordyna-

²⁸ W. Abraham, *Sprawozdanie z poszukiwań w archiwach i bibliotekach rzymskich do dziejów Polski w wiekach średnich za lata 1899–1913*, AKH, s. II, t. 1, Kraków 1923, s. 28; i de m, *Uzupełniony katalog...*, s. 415–416.

²⁹ BP, t. 5, nr 360.

³⁰ BP, t. 6, nr 145.

³¹ J. Długosz, *Annales*, XII, Cracoviae 2005, s. 306.

³² *Album studiosorum Universitatis Cracoviensis*, s. 82, 89; *Indeks studentów Uniwersytetu Krakowskiego w latach 1400–1500*, opr. J. Zathej, J. Reichan, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974, s. 49.

³³ BP, t. 6, nr 254; W. Abraham, *Uzupełniony katalog...*, dod. s. 424–426.

riusze kijowscy awans swój zawdzięczali zazwyczaj bądź łasce wielkksiążęcej litewskiej, bądź królewskiej, ewentualnie obu tym czynnikom. W niektórych przypadkach ważna była również przychylność papieży oraz przypuszczalnie poparcie ze strony przedstawicieli elit politycznych. Zapewne jednak nie tak duże, jak choćby w przypadku arcybiskupa Jana Odrowąża, gdzie znaczną rolę odegrał nacisk hospodara mołdawskiego Eliasza i przychylność królowej Zofii³⁴.

Podsumowanie

Analizowana grupa liczyła: czterech metropolitów lwowskich (halickich), trzech biskupów przemyskich, dwóch chełmskich, czterech kamienieckich, trzech łuckich i włodzimierskich oraz siedmiu kijowskich – razem 23 osoby. Pochodzenie szlacheckie potwierdzone w źródłach lub domniemane miało dziesięciu biskupów (wliczając Mikołaja Trąbę i Pawła z Bojańczyc), co stanowi 43% całości. Zatem więcej niż połowa to osoby pochodzenia mieszczańskiego lub chłopskiego.

Udokumentowane lub prawdopodobne wykształcenie uniwersyteckie związane z wpisem na wyższą uczelnię lub osiągnięciem stopnia naukowego miało siedmiu hierarchów, co stanowi 30% całości.

Biskupi, którzy przed uzyskaniem katedry posiadali prebendę kapitulną lub jakąkolwiek inną, stanowili grupę 11 osób, czyli 48% całości.

Z kolei przed osiągnięciem biskupstwa członkami kapituł było siedmiu biskupów, czyli 30%. Dotyczyło to jednak tylko Halicza–Lwowa (trzy przypadki), Przemyśla (trzy przypadki) i jednorazowo Kamieńca (przypadek Pawła z Bojańczyc).

Członkami miejscowych kapituł, których zostali biskupami, były natomiast tylko dwie osoby, co stanowi niecałe 9% całej grupy. Dodajmy, że tak mały procent wynika z braku istnienia niektórych kapituł lub ich cząstkowego funkcjonowania, co odnosi się zwłaszcza do mniej znaczących biskupstw archidiecezji lwowskiej (halickiej).

Natomiast członkami zakonów przed uzyskaniem sakry biskupiej było z pewnością sześć osób, co stanowi 26% całości, ale wobec niepewności przekazów i braku danych o wielu mniej znaczących biskupach, możemy przypuszczać, że może nawet połowa biskupów była zakonnikami.

Na zakończenie podsumowania dodajmy, że tylko jedna osoba, tj. 4% całości (Zbigniew z Łapanowa), była przed uzyskaniem diecezji biskupem, ale nie diecezjalnym, lecz tytularnym. Poza tym z całej grupy tylko Mikołaj Trąba, arcybiskup halicki (4%) awansował dalej, gdyż ostatecznie trafił do archikatedry gnieźnieńskiej. Żaden inny biskup nie odnotował przesunięcia na bardziej eksponowane biskupstwo. Nie było też żadnych przesunięć w obrębie samej archidiecezji.

Przedstawione wyniki jednoznacznie pokazują, że metropolia lwowska (halicka) w pierwszej połowie XV wieku była jeszcze w trakcie budowy i wiele jej diecezji

³⁴ Za Janem wstawiał się także jego brat, wojewoda ruski Piotr Odrowąż. Zob.: J. Długosz, *Annales*, XI–XII, Varsaviae 2001, s. 167–169; F. Kiryk, *Odrowąż Jan*, PSB, t. 23, s. 547. Zob. też na temat rodu Odrowążów: K. Górski, *Ród Odrowążów w wiekach średnich*, „Roczniki Polskiego Towarzystwa Historycznego we Lwowie”, t. 8, Kraków 1928; S. Gawęda, *Możnowładztwo małopolskie w XIV i w pierwszej połowie XV wieku. Studium z dziejów rozwoju wielkiej własności ziemskiej*, Kraków 1966, s. 82–86.

przez długie dziesięciolecie istniało tylko formalnie, a biskupi bardziej przypominali tytulariuszy niż ordynariuszy diecezjalnych. Stąd niektórzy z nich pełnili funkcje sufraganów przy boku pasterzy najstarszych diecezji metropolii gnieźnieńskiej. Twierdzenie to należy odnieść zwłaszcza do biskupstw ruskich znajdujących się w granicach Wielkiego Księstwa Litewskiego, jak i do Kamieńca, najważniejszego miasta Podola, o które Polska i Litwa toczyły w tym czasie długi spór. Z pewnością najszybciej rozwijały się wtedy struktury archidiecezji lwowskiej (halickiej) oraz jej sufraganii: przemyskiej i chełmskiej. Rozwój ten był ściśle związany z ich odpowiednim uposażaniem oraz, co za tym idzie, faktycznym znaczeniem tych biskupstw w całym państwie. Przypomnijmy jeszcze raz, że biskupi przemyscy płacili wyższą taksę niż ich metropolici, gdyż diecezja przemyska była lepiej uposażona.

Z pewnością w porównaniu do szacownych katedr metropolii gnieźnieńskiej (Gniezna, Krakowa, Włocławka, Poznania i Płocka), prestiż nowo powstałych na wschodzie biskupstw nie był aż tak wielki. Należy jednak dodać, że w pierwszej połowie XV wieku faktyczna rola i pozycja u boku króla arcybiskupów lwowskich (halickich), biskupów przemyskich i ordynariusza chełmskiego Jana Biskupca w wielu wypadkach były niepoślednie, gdyż niejednokrotnie wpływali oni na decyzje monarchy i często byli jednymi z jego najbardziej zaufanych doradców.

CAREER, SOCIAL BACKGROUND AND EDUCATION OF THE EPISCOPATE IN THE LVOV (UNTIL 1412 – THE HALICZ) ARCHDIOCESE IN THE FIRST HALF OF THE 15TH CENTURY

Summary

The author of the article tries to characterize the episcopate of the Halicz archdiocese which was subsequently transformed into the Lvov archdiocese, at the time when the capital had been transferred from Halicz to Lvov. The author focuses particularly on the church and lay careers of the members of the episcopate – before they were promoted to the post of bishop, presenting their social background and educational status.

The results of the author's findings seem to point out that the analysed church dignitaries did not belong to the most important bishops in the Polish-Lithuanian state in the first half of the 15th c. The majority were much more inferior compared to the Gniezno ordinaries. In point of fact, it was only the metropolitan bishop of Przemyśl and the bishop of Chełm Jan Biskupiec who played a more significant role at the king's court. In the period under discussion, the bishoprics which the majority of the bishops took over were rather poorly endowed; they were often devoid of cathedrals and the chapter houses either did not exist, or else existed in a very rudimentary condition. Hence, some of the bishops in fact did not reside in their own dioceses and only acted as suffragan bishops side by side the ordinaries of the oldest Polish cathedrals.

Before attaining the bishoprics, many of the bishops had been members of different orders and were but rarely heads of cathedral chapter houses. With the exception of the Lvov (Halicz) metropolitans and the Przemyśl bishops, before being consecrated the majority of the bishops did not possess any significant benefices or else did not possess them at all. Not more than 43% of the bishops were of noble origin. In turn, only about 30% of the bishops had a university education. Moreover, none of the above-mentioned were promoted to another bishopric once they had obtained their cathedral. The only exception here was the archbishop of Halicz Mikołaj Trąba who was transferred to Gniezno and in this way became the head of the Church in Poland.